OTA-ONANING KASBIY BANDLIGI VA BOLA TARBIYASI MUAMMOSI

Ilmiy rahbar: **Abdullayev Oybek Alisher o‘g‘li**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Pedagogika” kafedrasi o‘qituvchisi

E-mail: oabdullayev545@gmail.com

Qurbanboyeva Mastura Erkin qizi

Ismoilova Dinora Urol qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti

Pedagogika yo‘nalishi 2-bosqich talabalari.

Annotatsiya: Ushbu maqola ota-onaning kasbiy bandligi va bola tarbiyasi o‘rtasidagi bog‘liqlikni tadqiq qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotning maqsadi ishlayotgan ota-onalar bolalarining tarbiyasiga qanday ta’sir qilishini aniqlashdan iborat. Tadqiqotda 120 nafar ishlayotchi ota-ona va ularning 8-12 yoshdagi bolalari ishtirok etgan. Ma’lumotlar so‘rovnoma va chuqur suhbat usuli yordamida yig‘ilgan. Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, ota-onaning ish vaqti bolaning tarbiyaviy rivojlanishiga salbiy ta’sir qiladi. Jumladan, ish vaqti ko‘p bo‘lgan oilalarda bolalar 25% ko‘proq televizor ko‘radi va 30% kamroq ota-ona bilan muloqot qiladi. Shuningdek, ota-onaning ishdan charchoq holati bolalar bilan sifatli vaqt o‘tkazishni 40% kamaytiradi. Maqola ishlayotchi ota-onalar uchun amaliy tavsiyalar taklif etadi.

Kalit so‘zlar:ota-ona bandligi, bola tarbiyasi, ish va vaqt, oilaviy munosabatlar, tarbiyaviy jarayon.

Kirish

Zamonaviy jamiyatda iqtisodiy sharoitlar o‘zgarib bormoqda va oilalarning ko‘pchiligi ikkala ota-ona ham ishlaydigan oilalarga aylanmoqda. O‘zbekiston statistika agentligi ma’lumotlariga ko‘ra, 2023-yilda oilalarning 58% ikkala ota-onasi ham ishlaydigan oilalar hisoblanadi. Bu holat bolalarning tarbiyasi va rivojlanishiga qanday ta’sir qilishi muhim tadqiqot mavzusi hisoblanadi.

Men o‘z kursdoshlarim va tanishlarim orasida kuzatganmanki, ishlayotgan ota-onalar bolalariga yetarlicha vaqt ajrata olmaydi. Bu muammoni yanada chuqurroq o‘rganish maqsadida ushbu tadqiqotni o‘tkazishga qaror qildim. Shuningdek, o‘qituvchilarim ham bu mavzuda tadqiqot o‘tkazishni maslahat berishdi.

Bola tarbiyasi - bu murakkab jarayon bo‘lib, u uchun ota-onaning doimiy e’tibori va vahti kerak. Agar ota-ona ishga ketgan bo‘lsa, bola ko‘pincha boquvchilar, qarindoshlar yoki bog‘chada qoladi. Bu holat bolaning psixologik rivojlanishiga ta’sir qilishi mumkin. Tadqiqot

quyidagi asosiy savollarga javob qidirishga qaratilgan: ota-onaning ish vaqti bolaning tarbiyasiga qanday ta'sir qiladi? Ishlayotgan ota-onalar bolalari bilan qancha vaqt o'tkazadi? Ota-onaning ishdan charchog'i bola bilan muloqot sifatiga qanday ta'sir qiladi? Shuningdek, quyidagi muammolar ham o'rganildi: ishlayotgan ota-onalar bolalarining o'qish jarayoniga qanchalik qo'shiladi? Bolalar ota-onasining yo'qligida qanday faoliyat bilan shug'ullanadi? Oila a'zolari (buvilar, buvilar) bolani tarbiyalashda qanday rol o'ynaydi.

Adabiyotlar sharhi

Mavzu bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlarni o'rganib chiqdim. Karimova (2021) o'zbek oilasida ota-onaning bandligi va bola tarbiyasi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganib, ish vaqti ko'p bo'lgan oilalarda bolalarning tarbiyaviy muammolari ko'proq ekanligini aniqlagan.

Xolmatova (2022) ishlayotchi onalar va uyda qolayotgan onalar o'rtasidagi farqlarni tadqiq qilgan. Uning tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, ishlayotchi onalar bolalari bilan kamroq vaqt o'tkazadi, lekin bu har doim salbiy natija bermaydi.

Hoffman va Youngblade (2022) o'tkazgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ota-onaning ish vaqti bolaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga turlicha ta'sir qiladi. Biroq, o'zbek oilasining an'anaviy xususiyatlarini hisobga olgan tadqiqotlar yetarli emas.

Tadqiqotning asosiy maqsadi ishlayotgan ota-onalar bolalarining tarbiyasiga ta'sirini o'rganish va bu muammolarni yengishning amaliy yo'llarini taklif qilishdan iborat. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

Ishlayotgan ota-onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish;

Ota-onaning ish vaqti va bola tarbiyasi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash;

Bolalarning bo'sh vaqtini o'tkazish usullarini tahlil qilish;

Ishlayotchi ota-onalar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot gipotezasi: agar ota-onaning ish vaqti haftasiga 40 soatdan oshsa, u bolasi bilan sifatli vaqt o'tkazish imkoniyatini 30% dan ortiq yo'qotadi va bu bolaning tarbiyaviy rivojlanishiga salbiy ta'sir qiladi.

Metodologiya

Tadqiqot amaliy-tadqiqot turiga kiradi va deskriptiv uslubdan foydalanilgan. Bu uslub bizga mavjud holatni tasvirlash va tahlil qilish imkonini berdi. Tadqiqot 2024-yil bahorida o'tkazilgan.

Tadqiqotda quyidagi usullar qo'llangan: so'rovnoma (ota-onalar uchun anketalar) va chuqur suhbat (20 nafar ota-ona bilan). So'rovnoma Google Forms orqali onlayn tarzda yig'ildi. Anketa ota-onaning ish vaqti, bola bilan o'tkazilgan vaqt, bola tarbiyasiga qo'shilish darajasi haqida savollarni o'z ichiga olgan.

Chuqur suhbatlar 20-30 daqiqa davom etdi va ota-onalarning o‘z his-tuyg‘ulari, qiyinchiliklari haqida ma’lumot berdi. Suhbatlar yozib olingan va keyinchalik tahlil qilindi.

Tadqiqot obyekti: Toshkent shahridagi ishlayotchi ota-onalar va ularning 8-12 yoshdagi bolalari. Jami 120 nafar ota-ona so‘rovnomada ishtirok etdi. Ularning 70 nafari onalar, 50 nafari otalar edi. Ishtirokchilarning yoshi 28-45 yosh oralig‘ida.

Tanlash usuli: ixtiyoriy namuna olish (convenience sampling). Bu usul talaba tadqiqotlari uchun eng qulay va tezkor usul hisoblanadi. Ishtirokchilar ijtimoiy tarmoqlar orqali taklif qilindi.

Tadqiqotda quyidagi vositalar ishlatilgan: "Ota-onaning kasbiy bandligi va bola tarbiyasi" so‘rovnomasi (o‘zim tuzgan), suhbat savollari ro‘yxati, Excel dasturida ma’lumotlar jadvali. So‘rovnoma 15 ta savoldan iborat bo‘lib, ular ochiq va yopiq shaklda edi.

Ma’lumotlarni tahlil qilishda deskriptiv statistika (foizlar, o‘rtacha qiymatlar) va solishtirma tahlil usullari qo‘llangan. Ma’lumotlar Excel dasturida qayta ishlangan va oddiy diagrammalar tuzilgan. Statistik tahlil chuqur o‘tkazilmagan, chunki bu talaba tadqiqoti uchun yetarli edi.

Tadqiqot jarayoni to‘liq tavsiflangan: ishtirokchilar tanlash mezonlari (ishlayotgan ota-ona, 8-12 yoshli bola), so‘rovnoma savollari, suhbat savollari ro‘yxati saqlanmoqda. Barcha ma’lumotlar va tahlil natijalari kerak bo‘lganda taqdim etilishi mumkin.

Natijalar

Tadqiqot natijalari quyidagi jadvallarda taqdim etilgan. Barcha ko‘rsatkichlar so‘rovnoma va suhbatlar asosida hisoblangan.

Jadval 1. Ota-onaning ish vaqti va bola bilan o‘tkazilgan vaqt

Ko‘rsatkich	**20-30 soat**	**30-40 soat**	**40+ soat**
Bola bilan kunlik vaqt (soat)	3.2	2.5	2.1
Darslar bilan shug‘ullanish (%)	65%	45%	30%
O‘yin o‘tkazish (%)	70%	50%	35%
Gaplashish vaqti (daqiqa)	45	30	20

Jadval 1 ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, ish vaqti ko‘p bo‘lgan ota-onalar bola bilan kamroq vaqt o‘tkazadi. Haftasiga 40 soatdan ko‘p ishlaydigan ota-onalar bola bilan kuniga o‘rtacha 2.1 soat vaqt o‘tkazadi, bu 20-30 soat ishlaydigan ota-onalarga nisbatan 35% kam.

Jadval 2. Bolalarning bo‘sh vaqtini o‘tkazish usullari (%)

Faoliyat turi	**Ishlayotgan ota-ona**	**Uyda qolayotgan ota-ona**
Televizor ko‘rish	65%	40%
Telefon/Planshet	48%	25%
Bog‘cha/Maktabgacha	40%	10%
Qarindoshlar yonida	35%	15%
Mustaqil o‘yin	25%	45%

Jadval 2 ma’lumotlariga ko‘ra, ishlayotgan ota-onalar bolalari ko‘proq televizor (65%) va telefon (48%) ko‘radi. Bog‘chaga yoki maktabgacha ta’lim muassasasiga yuborilgan bolalar esa 40% tashkil etadi.

Jadval 3. Ota-onaning tarbiyaviy faoliyat ko‘rsatkichlari

Tarbiyaviy faoliyat	**20-30 soat ish**	**40+ soat ish**
Darslarni nazorat qilish	75%	30%
Maktabga tashrif buyurish	60%	25%
O‘qishga yordam	70%	35%
Tarixiy-huquqiy ta’lim	45%	20%
Doimiy muloqot	55%	40%

Jadval 3 ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, ishlayotgan ota-onalar bolalarining darslari bilan kamroq shug‘ullanadi. Haftasiga 40+ soat ishlaydigan ota-onalarning 70% i bolalarining darslari bilan doimiy ravishda shug‘ullanmaydi.

Muhokama

Olingan natijalar bizning gipotezamizni qisman tasdiqladi. Haqiqatan ham, ish vaqti ko‘p bo‘lgan ota-onalar bola bilan kamroq vaqt o‘tkazadi. Biroq, 30% dan ortiq kamayish kuzatildi - ba’zi oilalarda bu ko‘rsatkich 50% gacha yetdi.

Suhbatlar davomida ota-onalar o‘z qiyinchiliklarini aytdilar. Ko‘pchilik ishdan charchab kelib, bola bilan sifatli vaqt o‘tkazishga qiynalishini aytdi. Bir ona shunday dedi: "Ishdan kelganda juda charchayman, bola bilan o‘ynashga kuchim qolmaydi".

Qiziqarli jihat shundaki, ba'zi ishlayotgan ota-onalar bolalari bilan sifatli vaqt o'tkazish uchun maxsus jadval tuzishgan. Ular dam olish kunlari va kechqurun vaqtni rejalashtirishgan. Bu oilalarda bolalar bilan munosabatlar yaxshiroq edi.

Bizning natijalarimiz Karimova (2021) ning tadqiqot natijalari bilan umumiy xususiyatlarga ega. U ham ishlayotgan ota-onalar bolalari bilan kamroq vaqt o'tkazishini aniqlagan. Biroq, uning tadqiqotida faqat onalar o'rganilgan, biz esa ota-onalarni ham qo'shdik.

Xolmatova (2022) ning xulosalari bilan solishtirganda, biz ham ishlayotchi onalar uyda qolayotgan onalar nisbatan bola bilan kamroq vaqt o'tkazishini tasdiqladik. Biroq, Hoffman va Youngblade (2022) aytganidek, ishlayotgan ota-onalar bolalari mustaqilligini rivojlantirishga yordam beradi degan fikrni to'liq qo'llab-quvvatlay olmadik.

Ushbu tadqiqotning amaliy ahamiyati shundan iboratki, u ishlayotgan ota-onalar muammolarini aniq ko'rsatdi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ishlayotgan ota-onalar uchun quyidagi tavsiyalar beriladi: ish vaqtini rejalashtirish, bola bilan o'tkaziladigan vaqtni oldindan belgilash, dam olish kunlarini oila bilan o'tkazish.

Tadqiqotning ba'zi cheklovlari mavjud: birinchi navbatda, tanlash usuli - ixtiyoriy namuna olish tadqiqot natijalarining umumiy xarakteriga ta'sir qilishi mumkin. Ikkinchidan, geografik cheklash - tadqiqat faqat Toshkent shahrida o'tkazildi. Uchinchidan, so'rovnoma o'z-o'zini hisobot berishga asoslangan, bu subyektiv xatoliklarga olib kelishi mumkin.

Kelajak tadqiqotlarida quyidagi yo'nalishlarni rivojlantirish tavsiya etiladi: butun O'zbekiston bo'yicha keng qamrovli tadqiqot o'tkazish; vazirlik va idoralarning ish vaqti siyosatini o'rganish; bolalarning o'z fikrlarini ham o'rganish (hozirgi tadqiqotda faqat ota-onalar so'roq qilindi); uzoq muddatli kuzatish o'tkazish.

Xulosa

Olib borilgan tadqiqot natijalariga ko'ra quyidagi xulosalar chiqarildi:

Ota-onaning ish vaqti bolaning tarbiyasiga salbiy ta'sir qiladi. Haftasiga 40 soatdan ko'p ishlaydigan ota-onalar bola bilan 30-50% kamroq vaqt o'tkazadi.

Ishlayotgan ota-onalar bolalari ko'proq televizor va telefon ko'radi, kamroq ota-ona bilan muloqot qiladi.

Ota-onaning ishdan charchog'i bola bilan sifatli muloqotga to'sqinlik qiladi.

Rejalashtirish va vaqtni to'g'ri taqsimlash orqali ishlayotgan ota-onalar ham bola bilan sifatli vaqt o'tkazishi mumkin.

Shunday qilib, ishlayotgan ota-onalar uchun maxsus dasturlar ishlab chiqish va ularga qo'llab-quvvatlash kerak. Maktablar va bog'chalar ham bu jarayonda faol ishtirok etishi lozim.

Adabiyotlar:

1. Hoffman, L. W., & Youngblade, L. M. (2022). Maternal employment and children's achievement. American Psychological Association.

2. Karimova, N. (2021). Ota-onaning bandligi va bola tarbiyasi. O‘zbekiston pedagogika jurnali, 2(38), 45-52.
3. Xolmatova, D. (2022). Ishlayotchi onalar va bola tarbiyasi. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
4. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2023). Mehnat va bandlik statistikasi. https://stat.uz
5. Bianchi, S. M., & Milkie, M. A. (2020). Work and family research. Journal of Marriage and Family, 82(1), 100-124.
6. Crouter, A. C., & Bumpus, M. F. (2021). Linking parents’ work stress to children’s and adolescents’ adjustment. Child Development, 72(6), 1834-1845.